

UOT 338.43 JEL Q13

AQRAR SAHƏDƏ RƏQABƏT MÜHİTİ, İNVESTİSİYA SİYASƏTİ VƏ İNFRASTRUKTURUN İNKİŞAFI

Cəlal Camal oğlu Qasimov
iqtidad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti
calal.qasimov@mdu.edu.az

Xülasə

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal və istehsalata daxil edilmə, mövcud sosial-iqtisadi tələbatından tam və səmərəli istifadə edərək, artan cəmiyyət potensialından ETT nailiyyətlərinin qoyuluşlarından asılı olaraq investisiya yeniliklərindən asılıdır. Bu baxımdan investisiya qoyuluşu cəmiyyətin həyatında əhəmiyyəti və rolu son dərəcə artır. Ölkənin makroiqtisadi göstəricilərinin yüksəldilməsi, xüsusilə qabaqcıl sənayelərin ümumimilli strukturunda məhsulların, bütün strateji sənayelərin əhəmiyyətinin və rolunun artırılmasını tələb edir.

***Açar sözlər:** aqrar sahə, kənd təsərrüfatı, rəqabət, texniki təminat, inteqrasiya, investisiya, infrastruktur*

Giriş

Dünya təcrübəsi göstərir ki, hər bir ölkədə aqrar sahənin səmərəli inkişafı həmin ölkədə rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalından, yerli əmtəə istehsalçıların maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin rentabelli nəticələnməsindən və ən nəhayət, aqrar sahəyə dövlət himayədarlığından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Aqrar sahənin bazarın dəyişən iqtisadi konyukturun tələblərinə uyğunlaşdırılması, tələb, təklif və qiymət mexanizminin təkmilləşdirilməsi son nəticədə kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərir.

Aqrar sahədə rəqabət mühitinin mahiyyəti və formalaşması

Aqrar münasibətlər iqtisadiyyatın aqrar sahəsində mövcud olan istehsal münasibətlərinin məcmusudur. Aqrar münasibətlər torpaqla əlaqədar kompleks münasibətlər sistemidir. Mülkiyyət obyektləri olan torpağa sahib olmaq, iqtisadi cəhətdən reallaşdırmaq və istifadə etmək prosesində mürəkkəb iqtisadi münasibətlər sistemi meydana çıxır.

Rəqabət eyni məqsədə nail olmaq üçün mübarizədə müxtəlif təsərrüfat subyektlərindən birinin digərini ötüb keçməsi və daha yüksək nəticələrə nail olması formasında təzahür edir. İqtisadi mübarizə növü kimi sağlam rəqabəti səciyyələndirən başlıca xüsusiyyət rəqibin məhv edilməsi və ya geri atılması deyil, özünün irəliyə doğru sıçrayışının təmin edilməsidir. Rəqabət əslində bərabər imkanlar şəraitində bu imkanlardan daha yaxşı istifadə etməyi bacaran, daha təşəbbüskar tərəfin qalib gəldiyi bəhsləşmədir.

Rəqabət mübarizəsi bazar münasibətlərinin təbii vəziyyətini əks etdirir. Bu zaman əmtəə istehsalçıları alıcılar uğrunda daha fəal sahibkarlıq fəaliyyətinə meyl edirlər.

Rəqabət bir tərəfdən istehsalın kifayət dərəcədə çevik olmasında istehsalçıları stimullaşdırır, digər tərəfdən bu iqtisadi mübarizəyə tab gətirməyənlərin iflasa uğramasına səbəb olur [4, s. 40]. Nəticədə daha güclü, yaranmış vəziyyətə yaxşı uyğunlaşan firmalar bazarda öz mövqelərini qoruyub saxlayır və daha da möhkəmləndirirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən cəhətlərə əsasən rəqabət azad bazar sisteminə xasdır. Yəni iqtisadi mübarizə forması kimi rəqabətin sərbəst surətdə mövcudluğu üçün ilk növbədə hər bir məhsul növünün çoxlu sayda istehsalçısı və alıcısı olmalıdır. Bu zaman söhbət elə bir vəziyyətin mövcudluğundan gedir ki, eyni cür, yəni eyni standartlara uyğun məhsul istehsalçılarının hər birinin həmin məhsulun ümumi təklifində payı, eləcə də istənilən alıcının

müvafiq məhsula olan ümumi tələbdə olan payı həddən artıq kiçik olsun. Eyni zaman bütün istehsalçı və alıcıların bir-birindən heç bir asılılığı olmamalıdır.

Rəqabət nəticəsində məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına, dünya bazarına rəqabət qabiliyyətli çıxmağa imkan yaranır. Rəqabət nəticəsində məhsul vahidinə material məsrəfləri istehsalçı tərəfindən aşağı salınır və nəticədə həm istehsalın və həm də bütövlükdə iqtisadiyyatın səmərəliliyi yüksəlir. Bu isə nəticə etibarlı ilə istehlakçıların tələbatlarını mövcud resurslardan səmərəli istifadə etməklə daha dolğun ödənilməsinə şərait yaradır. Qərbi ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, istehsal güclərinin bir hissəsinin ehtiyatda saxlanması rəqabət mübarizəsində məhv olmamaq zərurətindən irəli gəlir [4, s. 40].

Rəqabət iqtisadiyyatın inkişafında mühüm rola malikdir. Hər şeydən əvvəl rəqabət iqtisadi fəaliyyətin genişlənməsinə güclü təsir göstərir. Rəqabət nəticəsində məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsi, istehsal məsrəflərinin səviyyəsinin aşağı salınması təmin olunur. Bununla da rəqabət iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə, istehlakçıların tələbatlarının daha dolğun ödənilməsinə səbəb olur.

Bazar münasibətləri sistemində rəqabətin əsas məzmunu alıcı uğrunda mübarizə və onların ehtiyatlarının tam təmin edilməsidir. Bazarda daha çox pay mövqə uğrunda mübarizə və bu sahədə əldə edilən müvəffəqiyyət ilk növbədə əmtəə istehsalçılarının istehsal etdikləri məhsulun keyfiyyət və onun qiymətinin aşağı olmasından asılıdır.

Rəqabət mühitinin formalaşması üçün dövlətin rolu böyükdür. Dövlətin antiinhişar tənzimləmə sistemi iqtisadiyyatı bazar münasibətləri əsasında inkişaf edən bütün ölkələrdə formalaşmışdır. İstehsalçı tərəfindən bazarın inhişarı almaq imkanlarının məhdudlaşdırılması məqədədi ilə dövlət inzibati və iqtisadi tədbirlərdən əlavə digər tənzimlənmə tədbirləri də həyata keçirir. Bu sistemə hüquqi tədbirlər daxildir.

Aqrar sahədə investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyi və maliyyələşdirmə mənbələri

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sənaye ineqrasiyasının inkişaf istiqamətlərini müəyyən edən əsas amillərdən biri investisiya siyasətinin düzgün aparılmasından ibarətdir. Texnoloji və sosial inkişaf bərdə strateji proqramların seçilməsi və həyata keçirilməsi, tətbiq olunduğu sahələrdə, çevik texnologiyalara meyillilik, əsas xammalın əldə edilməsində uzunmüddətli təminatın nəzərə alınması aqrar sənaye ineqrasiyasının strateji məsələlərini müəyyən edən amillər kimi qəbul edilməlidir. Bu strateji məqsədlərə nail olunması texniki və texnoloji resursların inkişafını bazarın tələblərinə uyğun həyata keçirilməsinə yönəltməlidir.

Bunun üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- istehsal avadanlıqlarının fiziki və mənəvi aşınması və emal müəssisələrinin mövcud və tələb olunan istehsal gücləri ilə təminatı səviyyəsinin müəyyən edilməsi, müəssisələrin texniki və texnoloji təchizat məsələlərinin məqsədli proqramının işlənilib hazırlanması;

- müəssisələrin yeni kadr potensialı ilə təmin edilməsinin bazar konyukturasına uyğun həyata keçirilməsi, lazımi ixtisas və peşə sahiblərinin cəlb edilməsinə şəraitin yaradılması;

- aqrar sənaye ineqrasiyasını xarakterizə edən və onun bazar strukturlarına uyğunlaşdırılmasını əks etdirən informasiya bazasının yaradılması, onun idarə edilməsinin və qərarların qəbul edilməsinin obyektivliyinin təmin edilməsi;

- kənddən gözlənilən iqtisadi, hüquqi və sair əhatə mühiti konyukturundan irəli gələn təsirlərdən qorunmaq üçün sahə üzrə biznes qurumlarının və müəssisələrinin təşkilati-istehsal strukturlarının təkmilləşdirilməsi, istehsal emal sahələrinin yerli kooperasiyası və ineqrasiyası məsələlərinin bazarın tələblərinə uyğunlaşması problemlərinin həll edilməsi.

İnvestisiya kimi pul vəsaitlərindən, bank əməliyyatlarından, paylardan, səhmlərdən, qiymətli kağızlardan, istiqrazlardan, kreditlərdən, texnologiyalardan, binalardan, torpaqdan, sudan və digər ehtiyatlardan istifadə edilir. Beləliklə, investisiya – gəlir, mənfəət əldə etmək və səmərəliliyi yüksəltmək məqsədi ilə ölkə daxilində və həm də xaricdə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitlərindən, maddi və intellektual və digər intellektual dəyərlərdən istifadə edilir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, aqrar iqtisadiyyatın səmərəliliyinin yüksəldilməsi regionlar, sahələr və mülkiyyət formaları üzrə investisiya siyasətinin düzgün formalaşdırılması ilə əlaqədardır. Burada əsas istiqamət kapital qoyuluşunun texnoloji strukturunun, texniki təminatın, istehsal güclərinin modernləşdirilməsinə yönəldilməsi olmalıdır. Aqrar sahədə investisiya proseslərinin aktivləşdirilməsi çevik iqtisadi mexanizmin formalaşmasından – kreditləşmə, vergi, qiymət və s. siyasətin təkmilləşdirilməsindən asılıdır [5, s. 375].

Aqrar sahədə investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyi, onun həcmi və maliyyələşdirmə mənbə və strukturundan asılıdır. Aqrar sferada investisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirmə mənbələrinə aşağıdakılar daxildir:

- investora borc–maliyyə vəsaiti (bank və büdcə kreditləri, istiqrazlar və digər vəsaitlər);
- investora cəlb edilmiş maliyyə vəsaiti;
- müəssisələrin, təşkilatların, vətəndaşların əvəzsiz və xeyriyyə haqları;
- xarici investisiya və s.

Aqrar sahənin formalaşmasında infrastrukturun əhəmiyyəti

Aqrar sahənin formalaşması və inkişafında infrastrukturun əhəmiyyəti böyükdür. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf vəzifələrinin həlli ilə əlaqədar yeni infrastrukturların yaranması, inkişafı və təkmilləşdirilməsi tərəqqiyə, bazar münasibətlərinə uyğunlaşdırılmışdır. Hər bir ölkədə infrastruktur cəmiyyətin artan tələbatına, ehtiyacların artmasına uyğun formalaşmışdır. İnfrastruktur spesifik xüsusiyyətlərinə görə başqa sahələrə xidmət göstərən sahə və yardımlar məcmusunu ifadə edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, aqrar sahənin idarə edilməsinin forma və metodları sahədə formalaşmış infrastrukturun səviyyəsindən çox asılıdır. Digər tərəfdən aqrar sferada mövcud infrastrukturun tərkibində binalar, qurğular, avadanlıqlar, maşın-mexanizmlər və s. yüksək xüsusi çəkiyə malikdir. İstehsalın və xidmətlərin səviyyəsi həmin maddi-texniki bazanın yüksək səviyyəsi ilə şərtlənir. Bu isə aqrar sahədə istehsal və sosial infrastrukturlara investisiyalar yönəldilməsindən çox asılıdır.

Aqrar sahənin istehsal və sosial infrastrukturunun inkişafı üçün investisiya qoyuluşunun artırılması və yaxud tələb olunan səviyyədə ayrılması zəruri şərtlərdəndir. Aqrar sahəyə investisiyanın artırılması zərurəti ondan irəli gəlir ki, məhsul istehsalı, xidmətlərin göstərilməsi mövcud tələbatı ödəmir, regional inkişaf proqramlarının həyata keçirilməsinə, əmək və istehsal şəraitinin yaxşılaşdırılmasına imkan vermir. Kənddə yaşayanlar və müxtəlif istiqamətdə fəaliyyət göstərən insanların məskunlaşdığı kənd yaşayış məkanında istehsal və sosial infrastrukturun mövcudluğu, aqrar sahəyə investisiyaların yönəldilməsi və tənzimlənməsini ön plana çəkməyi tələb edir. Faktlar göstərir ki, müəyyən dövlət dəstəyi və güzəştləri olsa da istehsal və sosial infrastrukturun normal fəaliyyəti üçün hər il tələb olunan vəsaitin 30-40 faizi ayrılır, (hətta bəzi xidmətlərə 10-15 faizi), bəzi hallarda infrastruktur fərqləri regional fərqlərin yaranmasına, sosial problemlərə təsir göstərir [6, s. 297]. Ona görə də regionlarda elmi-texniki tərəqqi, əməyin texniki təminatı, mexanikləşdirmə, avtomatlaşdırma, mövcud ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi investisiya siyasəti ilə əlaqələndirilməlidir.

Aqrar sahədə infrastruktur olmasa tərəqqidən, normal həyat fəaliyyətindən söhbət gedə bilməz. Aqrar istehsalda yük nəqliyyatı normal fəaliyyət göstərməli, əmək vasitələri, əmək predmetləri, istehsal olunan məhsullar istehlakçılara avtomobil, hava, su, dəmir yolları ilə müxtəlif yerlərə çatdırılması həyata keçirilməlidir. Bu infrastruktur olmadan istehsal istehlakı və şəxsi istehlak prosesi pozular, insanların həyat fəaliyyəti təhlükə altında qalar. Məhsulların bəziləri bir bölgədə, bəziləri başqa bölgədə istehsal olunduğunu nəzərə alsaq, həmin məhsulların istehsal olunmayan (və ya istehsal olunan) yerlərdə istehlakçılara çatdırılmasının zəruri olduğunu göstərmək olar.

Göstərilənlərlə yanaşı, ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının 80 faizi, ərazinin 93,2 faizi, əhalinin 71,2 faizi, təsərrüfat subyektlərinin 60,5 faizi, əsas kapitalla yönəldilən vəsaitin 36,6 faizi digər iqtisadi rayonların payına düşür. Bütün bunlar və həm də kənd təsərrüfatının spesifik xüsusiyyətləri, aqrar sahənin xammal bazası əsas ərzaq təminatçısı olduğunu nəzərə alaraq istehsal və sosial infrastrukturların formalaşmasına və sahənin inkişafına investisiyalar yönəldilməsinə

həssaslıqla yanaşmağı tələb edir. Bu həm də onunla şərtlənir ki, kəndlərdə təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, rabitə obyektləri, qaz, içməli su, elektrik enerjisi, abad yol, klub, məişət avadanlıqları və obyektləri, nəqliyyat, tikinti müəssisələri, idman kompleksləri, aqroturizm, emal sexləri, anbar təsərrüfatı, baytarlıq, süni mayalandırma, aqrolizinq və s. kimi infrastruktur obyekt və müəssisələrinin daha da inkişaf etdirilməsi olduqca vacibdir.

Nəticə

Araşdırmalar göstərir ki, çoxukladlı iqtisadiyyatı inkişaf etdirmədən aqrar bazarın yaradılması üçün rəqabət mühiti yaratmaq mümkündür deyil.

Rəqabət – bazar subyektlərinin arasında sahibkarlıq fəaliyyətinin ən əlverişli şərtləri uğrunda mübarizə formasıdır. Rəqabətin formaları olan funksional rəqabət, qiymət rəqabəti, inhisar rəqabəti və s. aqrar bölmədə də fəaliyyət göstərir. Hansı formanın kənd təsərrüfatının sahələri arasında üstün olmasını statistik materialların təhili göstərə bilər.

Aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, kənd təsərrüfatında artan sürətlə inkişafı təmin edə bilən rəqabətin tənzimlənmə mexanizmləri hələlik tam formalaşmamış, bu sahəyə yönəldilən investisiyalar isə ürəkəçici deyil. Bununla yanaşı, aqrar bölmə sənaye sahələrinin inhisarçı mövqeyindən qorunmalıdır. Belə bir şəraitdə yeni dövlət tənzimlənmə mexanizmi formalaşmalı və onun prinsiplərinə əməl olunmalıdır. Həmin prinsiplərə aşağıdakıların aid edilməsi zəruri sayılır: daxili ərzaq bazarının formalaşdırılması; ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması; daxili bazarı qorunması və s.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, 25 avqust 2008-ci il
2. 2008-2011-ci illər üçün “Azərbaycan Respublikasının Dövlət İnvestisiya Proqramı
3. Allahverdiyev H.B. “İnvestisiya Proseslərinin Tənzimlənməsi” Bakı: 2003
4. Qasimov C.C. “Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində kənd təsərrüfatında rəqabət mühitinin formalaşması və təkmilləşdirilməsi problemləri” Dissertasiya işi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, İqtisadiyyat İnstitutu. Bakı - 2003
5. İbrahimov İ.H. Aqrar sahənin iqtisadiyyatı // Monoqrafiya. Bakı: 2016, 655 səh.
6. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri, Bakı: Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2004, 504 s.

J.Gasimov

*doctor of philosophy in economics, associate professor
Mingachevir State University*

In the agricultural sector and the development of infrastructure investment policy

Abstract

In a market economy, production and implementation in production depends on investment innovations, on investments in the achievements of scientific and technical progress, on the growing potential of society, on the full and effective use of the existing socio-economic demand. From this point of view, the importance and role of investments in the life of society is extremely growing. Improving the country's macroeconomic indicators requires increasing the importance and role of the products of all strategic industries, especially in the national structure of advanced industries.

Keywords: *agarian sector, agriculture, competition, technical support, integration, investment, infrastructure*

Дж.Дж.Гасымов

*доктор философии по экономике, доцент
Мингячевирский государственный университет*

Инвестиционная политика и развитие инфраструктуры в аграрной сфере

Резюме

В условиях рыночной экономики производство и внедрения в производство зависит от инвестиционных инноваций, от инвестиций в достижения НТП, от растущего потенциала общества, полного и эффективного использования имеющегося социально-экономического спроса. С этой точки зрения чрезвычайно возрастает значение и роль инвестиций в жизни общества. Улучшение макроэкономических показателей страны требует повышения значения и роли продукции всех стратегических отраслей, особенно в национальной структуре передовых отраслей.

Ключевые слова: аграрный сектор, сельское хозяйство, конкуренция, техническое обеспечение, интеграция, инвестиции, инфраструктура

Elmi redaktor: i.e.d., prof. V.Əyyubov

Çара təqdim edən redaktor: i.f.d., dos. N.Qədimli

Daxil olub: 23.08.2022

Çара qəbul edilib: 06.09.2022